

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

לצדו שאין
בו מעשה

- רלג -

נמסר בשבת פרשת כי תבא ה'תשע"א

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

ביו"ט הראשון של סוכות יתקיים השיעור בשעה 4:45 אחה"צ בביהכ"ס המרכזי ויהיה בענין:
"ברכת ד' מינים". מנחה בשעה 4:30 אחה"צ. ערבית בשעה 6:15 בערב.

ביום ראשון ג' דחוקה"מ סוכות, ידרוש בהלכה ובאגדה בביהכנ"ס המרכזי בשעה 5:10 אחה"צ.
השיעור בהלכה יהיה בענין: "מתנה ע"מ להחזיר בד' מינים". מנחה בשעה 4:50 אחה"צ. לאחר
תפילת ערבית ידרוש באגדה בעניני סוכות.

נ.ב. בליל שבת בראשית יחל השיעור בשעה 9:15 בערב ויהיה בענין "פרו ורבו".

בברכת שנה טובה וחג שמח
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

לאו שאין בו מעשה

בהם מעשה ולוקין עליהם. ויש להוסיף באור, שאף כי פשט דברי הרמב"ם הללו לאו בשותפין מיירו, אך הואיל וחזינן בציבור ובשותפין שעוברים על הלאו גם בלא חלות תמורה, הרי זה סימן שהלאו אינו שייך לחלות הקדושה בבהמה השניה אלא אך במה שבא להפקיע קדושת הבהמה הראשונה, וא"כ אף באופנים הרגילים שחלה קדושה ע"י דיבורו, אין זה שייך לעצם הלאו דהא חזינן דהלאו אמור גם בגוונא שלא חלה קדושה כלל, ושפיר חשיב הך לאו כלאו שאין בו מעשה. וריו"ח דאמר לא תתני מימר משום דבדיבורו עשה מעשה, סבר שהתפסת הקדושה היא חלק מהאיסור [שגדר האיסור הוא בהמרה וחילול הקדושה מבהמה לבהמה], וכל שלא חלה התמורה ליכא לאו כלל. [וכבר חקרו האחרונים בדבר. וע' עמודי אור (סא) שרצה לתלות בזה פלוגתא דאביי ורבא (ריש תמורה) אי עביד מהני או לא מהני]. ונמצא שהרמב"ם לשיטתו שהתמורה הוי לאו שאין בו מעשה כיון שהלאו אינו תלוי בהתפסת הקדושה בבהמה השניה, ושפיר כתב שהממיר יוצא מן הכלל הוא כנשבע וכמקלל.^א

והנה המ"מ כתב לתרץ באופן נוסף, דשאני חסימה שאפשר לחסום במעשה - וכך האופן הרגיל [כדביארו התוס' (בב"מ ז) בכאור דעת ריש לקיש דחסימה בקול אינו לוקה, דלא הוי דומיא דחסימה רגילה שהיא במעשה] - על כן הוי לאו שיש בו מעשה אף אם חסמה בקול, משא"כ לאו דתמורה שלעולם הוא בדיבור, הוי לאו שאין בו מעשה. ותפסו האחרונים (שעה"מ כלאים אג; מנ"ח רנא, נוב"י ועוד) דכללא כ"ל המ"מ, שכל לאו שיש בו אופנים [באופן הרגיל עכ"פ] של עשיית מעשה, לוקים עליו אף בלא מעשה,^ב וכגון חסימה בקול.

וי"ש להקשות אם כן למאי הוצרך ריו"ח לטעמא דעקימת שפתיו הוי מעשה?^ג אכן נראה ודאי דלא סגי באחד מן הטעמים אלא רק בהצטרפות שניהם לוקה, שיש אפשרות של מעשה גמור בהאי לאו, וגם דאיכא השתא מעשה זוטא כעקימת שפתיו. ויש להוכיח כן בשיטת הרמב"ם, דהנה הקשה השעה"מ (כלאים א, ג) על המ"מ, ממה שכתב הרמב"ם (חמץ א) שאין לוקין על בל יראה ובל ימצא מפני שאין בו מעשה [כגרסת רבנו חננאל

(א) במכות (טז) ובכמה דוכתי נחלקו רבנן ורבי יהודה אם לאו שאין בו מעשה לוקין עליו, והלכתא כרבנן דאין לוקין עליו. ופרש"י בסנהדרין (י) דילפינן ליה מ'אם לא תשמור לעשות וגו' והפלא ה' את מכותך' באלו הן הלוקין. והרמ"ה הקשה דלא דייק, דהא במכות (יג) הדרין מטעם זה ומסקינן למילף מלאו דחסימה [הכתוב אצל פרשת מלקות, שאין לוקין אלא בלאו דכוותיה], דפרכי' אי ילפינן מ'אם לא תשמור לעשות וגו' אפילו עשה נמי, ומשני אם לא תשמור כתיב ולשון שמירה אינו אלא לא-תעשה, ופריך אי הכי לאו שאין בו מעשה נמי, ומשני 'לעשות' כתיב. ופריך א"ה לאו שניתק לעשה נמי - ומשני דומיא דלאו דחסימה. ומסיק, השתא דאתית להכי כולהו נמי דומיא דלאו דחסימה. ודברי רש"י צריכים באור שנקט הטעם שאינו קאי למסקנא. [ויש להעיר שהרמ"ה עצמו הביא טעם זה ד'הפלא' פעמיים - בסנהדרין סג סה].

ונראה לדון לתרץ, דהנה אמרינן (בתמורה ג) כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע [שבועת שקר דלשעבר] מימר ומקלל חברו בשם, וילפינן להו מקראי. ואריו"ח לתנא לא תתני מימר משום דבדיבורו עשה מעשה [ואינו יוצא מכלל הלאוין, דתמורה חשיבא לאו שיש בו מעשה משום שבדיבורו עשה מחולין קדשים]. והקשו התוס' (בב"מ ז) הא ריו"ח גופיה אית ליה (בב"מ שם - דלא כריש לקיש) דחסימה בקול לוקה דעקימת שפתיו הוי מעשה, וא"כ הרי אף בנשבע ומקלל איכא עקימת שפתים ואמאי חשיב להו ריו"ח לאו שאין בו מעשה. ותירצו דאדרבה אזיל ריו"ח לשיטתו בתמורה דדוקא עקימת שפתיו שנעשה על ידה מעשה חשיב ליה ריו"ח כמעשה וכגון מימר, והכי נמי בחסימה בקול שע"י קולו פעל חסימת הבהמה, משא"כ נשבע ומקלל שיש בהם עקימת שפתים גרידא.

ולפי"ז יקשו דברי הרמב"ם אהדדי, שפסק (שכירות יג, ב) כריו"ח דחסימה בקול לוקה, ואעפ"כ הביא (סנהדרין יח, ב) דברי התנא כמאמרם שכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע מימר ומקלל - והלא לריו"ח לשיטתו אין להחשיב מימר שהרי יש בו עקימת שפתים וגם אתעביד מעשה ע"י דיבורו. והמ"מ (שכירות שם) תירץ בתירוץ אחד דלאו דוקא הוא אלא שהעתיק הרמב"ם לשון הברייתא. ומלבד הדוחק שבדבר עוד תמוה הלח"מ והרעק"א (שם) מדברי הרמב"ם (ריש הלכות תמורה) שכתב בפירוש בענין הלאו דתמורה שהוא יוצא מן הכלל שאף שאין בו מעשה לוקין עליו, והכא אי אפשר לומר שנקט תמורה אגב אחרוני, שהרי בתמורה קעסיק.

ואפשר ליישב על פי דברי השאג"א (עח) שתירץ שלכך חשב הרמב"ם לאו דתמורה כלאו שאין בו מעשה, דלרמב"ם לשיטתיה משכח"ל תמורה שלא עשה מעשה, שהרי כתב (שם) שהציבור והשותפין שהמירו אין תמורתן תמורה אעפ"י שעוברים בלאו - הרי דאיכא גוונא דממיר בלא שנעשה מעשה, ושפיר חשיב לאו דתמורה בין הלאוין היוצאים מן הכלל שאין

א בתוספת זו התבאר לשון הרמב"ם שם 'שלשה לאוין אלו אי אפשר שיהיה בהן מעשה כלל ולוקין עליהם' - והלא לפי פשט דברי השאג"א בכל תמורה איכא 'מעשה' ורק באופן מסוים אין בהם מעשה. אך לפי האמור אכן לעולם ליכא מעשה, דהא דאתעביד מעשה היא תוצאה מסתעפת שאינה שייכת ללאו כלל. [אכן אין הדבר פשוט מסברא, ד"ל שאף שאין זה עצם האיסור סו"ס דיבור כזה הפועל מציאות חשיב הוא עצמו כמעשה. אכן אי נימא שבגדר 'אין בו מעשה' אולינן בתר עצם הלאו ניחא, שעיקר מהות הלאו הוא הפקעת הקדושה ולא אכפת לן דאיכא 'מעשה' גלוה. וע' להלן בפנים].

ב ולדרך זו ניחא מה שפסק הרמב"ם (איסו"מ א, ב) שהמקדיש בע"מ לוקה - הרי משמע שנקט הרמב"ם להלכה הסברא דבדיבורו אתעביד מעשה. אך לפי הדרכים האחרות דלהלן צ"ע. וערמב"ם (עכו"ס ה, סנהדרין יט, ט) שהגודר או נשבע בשם אלהים אחרים לוקה. והראב"ד השיגו.

ג ומדוקדקת לפי"ז תוספת הרמב"ם הנ"ל 'שלשה לאוין אלו אי אפשר שיהיה בהן מעשה כלל' - לאפוקי חסימה שאפשר שיהא בה מעשה.

ד י"ל דדוקא ריו"ח לשיטתו צריך להך טעמא, דהא ס"ל שאף מימר שאין בו אפשרות מעשה בידיים חשיב לאו שיש בו מעשה, כדאמר (בתמורה ג) לא תתני מימר, וכדפריך על ר"ל (בב"מ ז-צא) להוכיח שעקימת שפתים הוי מעשה ממה שציינו מלקות בתמורה. אבל להרמב"ם י"ל שאין צריך לטעם דעקימת שפתיו [שלא הזכירו בהל' שכירות]. אכן לקוטשא דמלתא מוכח דבעינן להך טעמא כשנת"ב בפנים.

'שב ואל תעשה', פעיל לעומת סביל. ונראה שאלו הם שני הדינים; מ'לא תחסום' ילפינן דבעינן דומיא דחסימה שהיא [באופן הרגיל] מעשה גמור ולא דיבור ומחשבה, ואילו ב'לא תשמור לעשות' הילפותא היא דבעינן שאופן עבירה הוא בקו"ע ולא באופן של הימנעות בשוא"ת, אבל אין במשמע לשלול דיבור [והרי מצינו 'עשיה' מופשטת אף בלא מעשה גשמי, כמו 'תעשו משפט', 'זיעש דוד שם'], ועל כן בזה סגי אף במעשה זוטא דעקימת שפתים.

נמצא לפי"ז שאף לפי המסקנא דילפינן מלאו דחסימה, מ"מ ילפינן נמי מ'אם לא תשמור לעשות' שגם באופן עבירת העבירה צריך להיות מעשה. ועל כן הביא רש"י ילפותא זו. אלא דאכתי אין מובן הלא התם מיירי רש"י גבי לאו ד'לא תענה' דעדים זוממין שהיא עבירה באופן פעיל ולא סביל, והחסרון הוא רק מפני שהוא דיבור בלא מעשה, וא"כ הרי לכאורה היה לו לרש"י להביא רק הילפותא מלאו דחסימה, דאילו מ'לעשות' לא ממעטינן דיבור.

אכן נראה דלא קשיא, דהנה בסנהדרין (סה) מיעטו קרבן בעדים זוממין מדכתיב בקרבן בפרשת חטאת 'ועשה'. ומקשה הגמרא לריו"ח דחסימה בקול לוקה משום דעקימת שפתיו הוי מעשה, היאך ממועטים עדים זוממין מ'ועשה'. והקשה הדבר"י אנפשיה, הלא שאני חסימה שאפשר לעבור במעשה בידים לכן לוקה, משא"כ עדים זוממין דלעולם ליכא עשייה בידים [ובשלמא התוס' לשיטתייהו ביארו שפיר, דע"ז חשיב נמי דבדיבורא אתעביד מעשה שהרי נגמר הדין על פיהם, ושפיר השוה הגמרא ע"ז לחסימה]. ופירש הדבר"י דלענין קרבן אין לנו אלא ילפותא אחת מ'ועשה', וגדר הדין כילפותא ד'לעשות' שאין חיוב קרבן אלא בעבירה באופן פעיל ולא בעבירה של חידלון והימנעות ממעשה, אבל אין למעט דיבור, וא"כ שפיר מקשה הגמרא דע"ז שיתחייבו קרבן שהרי הם עוברים עבירה באופן פעיל ולא בחידלון. וכדבריו כתב בקוצר אמרים הג"ר מאיר שמחה בחדושו שם.

נמצא שנידון הסוגיא הוא במעשה זוטא המחייב קרבן. והרי תירצה הגמרא דשאני עדים זוממין הואיל וישנם בראיה [כן גרסת רש"י, ופירש שעיקר העבירה היא בראיה, וטעם זה צ"ב כפי שתמה הרמב"ן (במלחמות) הלא העבירה בהגדת העדות, ואדרבה הלא הם נמצאו זוממין ולא ראו דבר וכל עבירתם רק באמרם דברים שלא ראו. ועל כן הסכים הרמב"ן עם גרסת הרי"ף 'שכן ישנם באיה' וי"ג 'באין'. וכפי שיבואר להלן]. וא"כ הרי יוצא מפורש שלפי האמת עדים זוממין אפילו מעשה זוטא אין בהם, גם לא בגדר 'עקימת שפתיו'. ומובן שפיר מש"כ רש"י (שם י). דאינם לוקים משום 'לא תענה' משום 'אם לא תשמור לעשות', שאמנם גם מטעם לאו דחסימה אפשר למעט, אבל הביא את הטעם היוצא מבואר מהסוגיא המפורשת בדף סה, דבע"ז ליכא אף מעשה זוטא, שעל כן אינם בכלל 'ועשה'. ונתישבה קושית הרמ"ה על רש"י.

ולקושטא דמלתא יתכן לקיים שני הדינים שייסד בדברי יחזקאל אף בלא שתי ילפותות, דהא בלאו דחסימה גופיה תרוויהו איתנהו, שהדרך הרגילה של הלאו הוא

בפסחים צה ולא כגרסת רש"י], ועל כן אם חימץ בידים או קנה חמץ בפסח לוקה. וקשה דלהמ"מ למה לא ילקה תמיד שהרי יש אופן של עשיית מעשה. ותירץ הנוב"י (או"ח תנינא עו) שאף להמ"מ לא סגי במה שאפשר ע"י מעשה אלא בעינן שיעשה עתה מעשה זוטא עכ"פ, כגון עקימת שפתיו, משא"כ בבל יראה שאינו עושה כלום.

וכיו"ב כתב המנ"ח (רנא) לתרץ קושיתו על המ"מ מלאו דכל תקיפו פאת ראשכם, שפסק הרמב"ם (עכו"ם יב, א עפ"י מכות כ) שהניקף לוקה רק אם מסייע - והרי להמ"מ יש לו ללקות אף בלא סיוע דהא אפשר ע"י מעשה [ולפי מה שחידש הכס"מ בדעת הרמב"ם - והסכים לזה הנוב"י - שאם לא עשה מעשה אין הניקף עובר בלאו כלל, שכל גדר הלאו בניקף הוא בסיוע שאז עובר גם הוא משום 'מקיף' (וע' אבי עזרי שם שתלה בזה מח' הרמב"ם והראב"ד לשיטתם אם לאו אחד למקיף ולניקף או שני לאוין), לפי"ז קושיא מעיקרא ליכא, אלא שזהו דין מחודש ואין כן ריהטת הסוגיא דהא מבואר התם דהניקף לוקה גם אם לא סייע לדעת ר"י דלאו שאין בו מעשה לוקין עליו]. ותירץ המנ"ח דלא סגי בלא שיעשה מעשה כלשהו וכגון עקימת שפתים, על כן בלא כל סיוע אין הניקף לוקה.

אכן לא ביארו האחרונים מה טיבו של צירוף זה, להצריך אפשרות למעשה גמור בנוסף לעשיית מעשה זוטא בפועל, וכל אחד בלא חברו לא מהני [דלהכי אין לוקין על בל יראה ועל הקפת הניקף בלא מעשה הגם שאפשר ע"י מעשה גמור, וכן אין בדין ללקות על תמורה - לולא דין מיוחד - כיון שאי אפשר לעבור ע"י מעשה גמור].

ונראה לבאר עפ"י מה שכתב בספר דברי יחזקאל (כ) ששני דינים נאמרו בהא דלאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו, דין בחפצא של הלאו, שסוג לאו שאין בו מעשה אין בו עונש מלקות. ועוד דין האמור במעשה העבירה בפועל, שאין לוקים בלא מעשה [אם משום דינא בחומר העבירה או דכללא הוא בעונשין שאינם באים אלא על מעשה. ע' בחדושי הגרש"ר מכות א סק"י בבאור תוס' שאנץ ב"ק עד]. ושני דינים אלו נלמדים מהנך תרי קראי; מ'לא תחסום' למדנו שסוג הלאו צריך שיהא דומה ללאו דחסימה, ומ'אם לא תשמור לעשות... והפלא' למדנו שאין מלקות אלא על מעשה בפועל. ובזה פירש הדבר"י את דברי המ"מ שכל לאו שיש בו אפשרות של מעשה גמור הריהו כלאו דחסימה ובעצם יש בו דין מלקות, משא"כ אם אין בו שום אפשרות של מעשה גמור אינו דומה ללאו דחסימה ואין לוקין עליו. אך גם כשיש בו אפשרות של מעשה, עוד איכא דין נוסף שאין לוקין בלא מעשה כדילפינן מ'אם לא תשמור לעשות', אלא שבדין זה סגי במעשה כלשהו כגון עקימת שפתים, ועל כן בעינן צירוף של שני דברים, שיש אפשרות של מעשה גמור ושיש בעבירה המסוימת שעבר מעשה זוטא עכ"פ בפועל.

ונראה להמתיק הדברים, מדוע לענין גדר הלאו בעינן מעשה גמור ואילו לענין הדין שבעבירת העבירה בפועל דילפינן מ'לעשות' סגי במעשה זוטא, שיש להבחין בין שני מובנים של 'מעשה'; יש מובן של 'מעשה' הבא להוציא ממחשבה ודיבור, ויש 'מעשה' שמשמעותו דבר שב'קום ועשה' לעומת

במעשה בידים ולא בדיבור, וגם הוא איסור שעוברים עליו באופן פעיל ולא בהימנעות וחידלון¹.

ב) והנה כל זה אמור לפי הבנת רבותינו האחרונים הנ"ל דהמ"מ כללא הוא דכיל לכל הלאוין, אבל לקושטא דמלתא נראה שאין זו כוונת המ"מ [אם כי בדעת רש"י אפשר לומר כן ובכך ליישב דבריו בסנהדרין י כנ"ל], שזו לשונו: 'אבל חסימה כיון שישנה במעשה גמור, אף החסימה בקול היא כמעשה' - מזה משמע שהיות וא"א לחסימה בלא מעשה, גם דיבור החוסם חשיב מעשה, דכך לי אם חוסם ע"י פעולת ידיו או פעולת שפתו [ואילו לדרך האחרונים אין מובן הלשון 'אף החסימה בקול היא כמעשה', הלא עיקר הטעם דאפשר באופן אחר ע"י מעשה אבל השתא ליכא מעשה].

ולכן נראה בבאור כוונת המ"מ דפירש מהלך הסוגיא דסנהדרין באופן חדש, דפריך לריו"ח מעדים זוממין אמאי לא חשיבי כמעשה וכמו חסימה, ומשני שאני עדים זוממין שכן ישנן באיה [או באי] - כן גרסת הרי"ף והגאונים והסכים עמה הרמב"ן, ופירש הרי"ף שיכולים העדים למסור עדותן בתשובת הסכמה בלבד, כגון 'אין', באופן שאינם צריכים עקימת שפתים כלל. והקשו הראשונים הלא לכאורה גם לחסום אפשר בהוצאת קול בלא עקימת שפתים. והראב"ד (בשטמ"ק בב"מ שם) כתב דלחסום בעינן דוקא דיבור שיש בו עקימת שפתים. והרמב"ן פירש באופן אחר. ונראה שהמ"מ פירש עומק כוונת הגמרא להבחין בין 'קול' המיוחס למעשה הגוף דהיינו מעשה של הוצאת קול וכמוהו כעשיית הידים, ובין 'דיבור' המיוחס לאישיות ולא לגוף. פירוש, דעדים זוממין צריכים למסור בעדותם תוכן דברים ולא סגי בהשמעת קולות מפהם [והמבחן בזה שאף אם אינם משתמשים בדיבור אלא בהסכמה ובאישור על שאלה ששואלים אותם - חשיבא עדות ונענשים כשהוזמן], והרי הדיבור מתייחס לאישיות האדם כלומר ל'מדבר' שבו, ואין דנים אותו כמעשה עקימת פה, משא"כ חסימת בהמה אינה ע"י 'דיבור' במובן של העברת תוכן דברים אלא היא מעשה-גוף גרידא של הוצאת קולות [וכבר דברנו בהבחנה זו במק"א ע"פ"ד הגרש"ש"ק בחילוק שבין איסור שבועה לאיסור נדר שמיחל האדם על גופן], ועל כן חסימה חשיבא 'מעשה' שכן לי אם עושה מעשה בידים או באבר אחר מאברי גופו¹.

¹ וכ"מ ריהטת הסוגיא במכות דהשתא דאית להי כולהו נמי משום לאו דחסימה, דמשמע דשמעין מלאו דחסימה כל מה שאפשר לשמוע מ"לא תשמוע לעשות'. אך לפי"ז אין ברור לי מהיכא תיתי לחלק בגדרי הדין שהצרכת מעשה גמור הוא בעיקר החפצא של הלאו והצרכת מעשה וטוא הוא עבירה שבפועל. גם קשה על עיקר ההבחנה בין פעיל לסביל, הלא אין שנפרש הטעם בע"ז דלא חשיב מעשה, ס"ס הכל מודים שהיא עבירה פעילה ולא בחידלון, ואמאי לא מחייב קרבן. וכן קשה ממגדף דפטור מקרבן משום שישנו בלב (כדאמר בסנהדרין סה), והלא ס"ס היא עבירה בפעיל ולא בסביל. וע"ק אמאי הוצרך ריו"ח לטעמא דעקימת שפתיו פי' [ו"א שפתיו דוקא] וכפיפת קומתו, הלא אף בלא"ה חייב כל שהיא עבירה באופן פעיל. וע"ק היכי גמיר ר' יהודה דלאו שא"ב מעשה לוקין עליו ממוציא שם רע או מעדים זוממין (במכות ד): והלא מזה לא שמעין שאף בהעדר וחידלון לוקים כגון בלא תתירו.

על כן יותר נראה דלעולם לא תלי בעיקר מהות הלאו אלא באופי מעשה העבירה, וכוונת המ"מ [וכן מורים דברי המאירי בב"מ צא] שכל שהמעשה באופן הרגיל שלו הוא בידים כגון חסימה, אין בו חילוק בין מעשה רבה לוטא, משא"כ בדברים שבדור"כ אינם במעשה אין לוקים בהם על עקימת שפתים, וכגון חמץ ותמורה [לולא החידוש המיוחד]. והא דהוצרכנו בעדים זוממין טעם מיוחד דלא חשיב 'מעשה' - זהו רק לריו"ח דאית ליה סברא דבדיבורא אתעביד מעשה אבל להרמב"ם שלא פסק כן בלא"ה אין לוקים.

^ה שיעור רכה

^ו ושמו יל"פ על דרך קרובה בכוונת רש"י שפירש דשאני עדים זוממין שמעידים על מה שרואים, והרמב"ן תמה על כוונתו - ויש לפרש שעיקר העבירה היא בהעברת מסר לב"ד, שהב"ד יבינו מדבריהם שהם ראו אבל מעשה הדיבור כשלעצמו אינו כלום. משא"כ שאר עבירות שבפה כגון חסימה בקול ומגדף שהוצאת המלים כשלעצמן הוא האיסור, ואינו תלוי באימות דבר לאחרים.

ולפי זה ל"ק מעיקרא קושיות האחרונים הנ"ל על המ"מ מחמץ ומניקה, דהמ"מ לאו כללא קאמר אלא סברא מיוחדת בחסימה בקול¹.

ג) ולאור ההבחנה הנ"ל בין החפצא של הלאו לאופן עבירת העבירה בפועל, יש מקום ליישב כמה דברים מוקשים. דהנה מבואר בגמרא (בשבועות כא) דבשבועה דלהבא אין לוקים אלא במעשה אבל בכגון הנשבע שיאכל היום ולא אכל - פטור. וכתבו התוס' (בשבועות ד) שאף הנשבע שיאכל ככר זה וזרקו לים - אינו לוקה. וטעם הדבר - פירש בהגהות מצפה איתן שם - כי עיקר העבירה היא באי-האכילה ועל כן חשיב לאו שאין בו מעשה אף שמניעת האכילה היתה ע"י מעשה. אלא שהרמב"ן (במכות טז) הביא מהירושלמי דחשיב מעשה בכהאי גוונא ולוקה. ואף כי המאירי (בשבועות ג) נקט כהתוס' וכתב שגירסה משובשת היא בירושלמי, אבל הרמב"ן נקטה לגרסה דייקנית. וצ"ב בטעמא דהירושלמי, הלא אין עובר על הלאו במעשה הזריקה אלא בכך שלא אכל והיא עבירה דשב ואל תעשה.

ובקה"י (שבועות ג) צדד עפ"י מה שחקרו האחרונים בגדר איסור שבועת שקר ובל יחל, האם ע"י השבועה חל איסור בעצם המעשה, כגון בנשבע שלא יאכל חל 'איסור אכילה', או דלמא החפצא דאיסור הוא שיקור וחילול דיבורו [והארכנו בזה במק"א]. והראנו בשיטת הרמב"ם שהלאו הוא שיקור השבועה, שהופך את דיבורו לשקר. ואילו הגרש"ש"ק נקט שחל 'איסור אכילה' ע"י שבועתו]. וביאר הקה"י שלפי הצד האחרון מובנת סברת הירושלמי, כי מעשה זריקת הככר לים הוא מעשה העבירה שהרי במעשה זה הוא משקר את דיבורו בידים. אלא שדחה זאת ממה שאמרו בירושלמי שאי אפשר להתרות בו שהרי שעת הזריקה איננה שעת העבירה, ורק בשעה שעבר היום ולא אכל נעשתה העבירה - ואם אנו דנים את מעשה הזריקה כמעשה האיסור במה שמשקר במעשה זה את דיבורו, אמאי לא מהניא התראה בזריקה.

אך לאור הנ"ל נראה שיש מקום לומר שנקט הירושלמי בגדר 'לאו שאין בו מעשה' שהוא רק דין באופן עבירת העבירה ולא בחפצא של ה'לאו', וא"כ אמנם מצד החפצא של הלאו רק כשעבר היום יצאו דבריו לשקר ולא בשעת הזריקה [שלכך אין שייכת בו התראה], אבל סו"ס האופן שעבר על עבירה זו הוא ע"י מעשה הזריקה, שהרי במעשה זה החליט את אי-אכילתו ושיקור דיבורו, ועל כן חשיב אופן עבירת העבירה ע"י מעשה, אף כי עצם הלאו הוא במה שלא אכל. [אלא שאם גדר האיסור היה 'איסור אכילה', לא הועלנו במה שעבר ע"י מעשה, דסו"ס מעשה הזריקה אינו אלא מכשיר ואמצעי למניעת האכילה, אבל כיון שגדר האיסור הוא שיקור הדיבור, שייך להחשיב את הזריקה כאופן עבירת העבירה הגם ש'קיום העבירה' אינו אלא כשעבר היום ולא אכל].

וכיו"ב יש ליישב דברי כמה מהאחרונים בשיטת הרמב"ם, שפסק (פסוה"מ יח ק"פ י) שהמותיר בשר הקרבן אינו

^ז אלא שהסוגיא לא איתא שפיר לפי"ז [ואולי לזה נתכוין המ"מ בהערותו מסוגית הגמ'] שהרי ריו"ח גופיה הוכיח כדבריו (בב"מ צא) ממלקות דתמורה, והרי שם הוא דיבור ולא קול, וא"כ הדרה קושיית הגמרא על ריו"ח מעדים זוממין.

עבודת עבד בע"ע (שדמ) ולא ימכרו ממכרת עבד (שמה), ולא תרדה בו בפרך (שמו), ושלא לתור אחר מחשבת הלב (שפו) ושלא להונות עבד הבורח (תקסט), וכ"מ לענין אונאת גר (סג) ועוד (ע') במצוות צד קיג רמא שצג תקנו. וכן משמע במצוות יג יד תקיג. וע' מלא הרועים ושד"ח בכללים אות ל). והמשל"מ והמנ"ח הבינו שיטתו להפך מהמ"מ, דלהמ"מ [לפי פירושה הנ"ל] כל שאפשר לעבור על הלאו במעשה לוקים עליו אף בלא מעשה, ולהחניוך כל שאפשר לעבור בלא מעשה, אין לוקים אף אם עשה מעשה. והקשה המנ"ח מלאו דבל יראה שכתב החניוך (יא) כהרמב"ם שאם קנה חמץ בפסח או חמץ עיסה - לוקה, והלא אפשר לעבור עליו בלא מעשה. וכיו"ב קשה מניקף שלוקה במעשה, והלא יכול לעבור עליו בלא מעשה.

אכן נראה שאין כוונת החניוך ליתן כלל בכל הלאוין שכל שאפשר שלא ע"י מעשה אין לוקין לעולם, אלא דבריו אמורים בלאוין התלויים במחשבת הלב ולא במעשה הגוף גרידא. ונרחיב הדברים בהקדם קושית המנ"ח (תק) על מה שכתב הרמב"ם (מלכים ה,ח), שאיסור התורה לשוב למצרים הוא רק כשדר שם כדי להשתקע ולא בכניסה זמנית כגון לסחור ולצאת. וכתב שאין לוקין על לאו זה כי הכניסה עצמה מותרת וכשהחליט בדעתו להשתקע - אין בזה מעשה. והקשה המנ"ח מדאמרינן (במכות כא) שהלובש כלאים והתרו בו לפשוט לוקה על כל התראה והתראה - הרי שעצם הדבר שהוא לבוש ע"י מעשה לבישה קודם חשיב 'מעשה' בכל שעה ושעה, וא"כ גם הישיבה במצרים הבאה ע"י מעשה הכניסה, תיחשב 'מעשה' ללקות עליה. ותירץ המנ"ח דשאני לבישת כלאים שהמעשה הראשון היה באיסור, משא"כ הכניסה שלא היתה על דעת להשתקע שלא נאסרה, אינה מחשיבה את הישיבה למעשה ללקות עליו.

ונבוא לדון בדברי המנ"ח. הנה גוף סברתו לצרף המעשה הראשון להמשך הלבישה להחשיב הכל כמעשה, כן נמצא בנמו"י (במכות שם). אכן הריטב"א שם כתב בתחילת דבריו סברא אחרת: שעצם היות האדם לבוש בבגד חשיב מעשה שהרי נושא בגופו את הבגד עליו. והכס"מ (כלאים יל) הביא סברא זו כסברא העומדת בפנ"ע [ולא משום המעשה הראשון של הלבישה כמוש"כ הנמו"י], איברא הריטב"א כתב גם כן כטעם הנמו"י דחשיב 'מעשה' משום המעשה הלבישה הראשון. ואכן האגלי-טל (קוצר סא. ובאבני נזר צד) רצה להשוות דברי הריטב"א לנמו"י. אך לפי הבנת הכס"מ נראה שלא קשה מעיקרא קושית המנ"ח בהשוואתו את הישיבה במצרים ללבישת כלאים, דשאני מצב לבישה שנחשב 'מעשה' מצד עצמו כאמור, משא"כ שהיית אדם במקום מסוים אינו מעשה. וכסברת הכס"מ נקטו כמה אחרונים; כן כתב הגרעק"א (בשבועות יח) לחלק בין לבישת כלאים שלוקה על כל התראה כשהוא לבוש כי מצב הלבישה חשיב מעשה, ובין נזיר או כהן השוהים בבית הקברות שאין השחייה במקום נחשבת מעשה. וכ"כ הקר"א והג"ר מאיר שמחה (בנוזיר יז).

אלא שנראה להוכיח מהרמב"ם שאף שהייה במקום מסוים נחשבת 'מעשה' מכח מעשה הכניסה הראשון, דהנה כתב הרמב"ם (כלאים י,לא) שהמלביש את חברו כלאים בידיעתו - המולבש לוקה. וכיו"ב כתב (אבל ג,ד) שהמטמא כהן בידיעתו - הכהן לוקה. וכן כתב (נוזיר ה,כ) לענין המטמא נזיר. [ועוד חידש

לוקה משום דהוי לאו הניתק לעשה [ובאימורין כתב דהוי לאו שאין בו מעשה. וכבר דנו האחרונים בדבריו. וע' בחדושי הגרי"ז תמורה ד בשם הגר"ח]. ותמהו הכס"מ והמשל"מ הלא לדידן דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו אין צריך לטעם דניתק לעשה, ולמה לא כתב בפשיטות דהוי לאו שאין בו מעשה. וכתבו במרכבת המשנה ובאבן האזל שרצה הרמב"ם לכלול גם אופן שעבר בעשיית מעשה, כגון שזרקו ומנעו מאכילה בלילה. ולכאורה אין מובן הלאו סו"ס לא עבר אלא כשהותיר לבוקר ואז הרי ליכא מעשה. וצריך לחדש כדרך הנ"ל שאמנם החפצא של הלאו הוא רק בבוקר ע"י חידלון ואי-אכילה, אבל כשזרק בידים הרי אופן העבירה נעשה ע"י מעשה, ויסבור הרמב"ם דהכל תלי רק באופן עבירת העבירה ולא בחפצא של הלאו כדהתבאר בשיטת הירושלמי.

ולפי הנחה זו יתאימו דברי הרמב"ם לשיטתו לפי מה שפירש הפנ"י (בשבועות כא) את ריהטת לשונו (שבועות א,ג) שאם נשבע שיאכל ולא אכל - לוקה [והכס"מ ושאר מפרשים כתבו דלאו דוקא הוא, ולא קאי הרמב"ם על אופן זה]. ופירש הפנ"י דמיירי בכגון שזרק לים ועבר במעשה. וא"כ נמצא ששיטת הרמב"ם כהירושלמי שהכל תלוי באופן עבירת הלאו, גם אם מהות הלאו בעצם הוא העדר-עשייה.

ובזה יובנו דברי הרמב"ם (נוזיר ה,כא) שנזיר המטמא עצמו לוקה משום בל תאחר דנזירות טהרה [כדאמרינן בנדרים ד שעובר בבל תאחר]. ולכאורה אין מובן, הלא מהות הלאו הוא באיחור שהוא חידלון והעדר מעשה - הרי דלהרמב"ם הכל תלוי באופן עבירת העבירה בפועל ולא במהות הלאו בעצם, וסובר הרמב"ם שאף שהעבירה 'נתקיימה' רק בהעדר שלאחר זמן, אם עשאה האדם ע"י מעשה - לוקה.

אלא שלכאורה דברים אלו סותרים למה שכתב הרמב"ם (ריש הלכות חגיגה) שהנכנס לעזרה ריקם עובר בלאו ואינו לוקה משום דהוי לאו שאין בו מעשה, ופירש השאג"א (לב) מפני שהחפצא דהעבירה אינו בכניסה לעזרה אלא בהימנעות מהבאת קרבן. והרי סו"ס אופן עבירת העבירה הוא ע"י מעשה הכניסה.

ונראה דלא קשיא, דהתם שאני שהכניסה אינה אלא אמצעי לחול בו חיוב הבאה ולא ד'לא יראו פני ריקם', משא"כ בגווני הנ"ל דנשבע לאכול ודנותר שמעשה הזריקה עצמו הוא המעשה המונע את האכילה והוא הגורם להותרת הבשר, וכן בנזיר שנטמא, מעשה ההיטמאות הוא המעשה המאחר את נזירות הטהרה, ולא דמי לכניסה שאינה הגורמת ל'ריקם' רק מחייבתו להביא קרבן. ועו"ל עפ"י ד המלבי"ם (בארצות החיים ח) שיש תשלומין לחובת ראייה כל שבעה גם כשנכנס בתחילה ריקם, וא"כ הרי ודאי שהכניסה עצמה אינה גורמת לעבירה, ורק החידלון מהבאה שבעה ימים היא העבירה, ושפיר חשיב לאו שאין בו מעשה.^ט

ד) והנה כתב החניוך בהרבה מקומות שיש לאוין שאף אם עבר עליהם במעשה אין לוקין עליהם כיון שאפשר לעבור עליהם בלא מעשה. כן כתב לענין לאו דלא תקום (רמא) ולענין איסור

ט וכן תירץ השפ"א (בפסחים סג) מ"ש היראות פנים ריקם ממקריב קרבן בלא מלח ומשוחרט על החמץ שפסק הרמב"ם (איסור"ט ה, יב ק"פ א,ה) שלוקים.

לכאורה תירוץ המנ"ח נכון בשיטת הרמב"ם שלכן אין לוקה על הישיבה במצרים מפני שתחילת כניסתו היה בהתר.

אלא שעדיין לא הונח לנו - וכפי שהקשה המנ"ח - דמשמע ברמב"ם שאף היורד מתחילה להשתקע שם אינו לוקה, והלא הכא ודאי איכא מעשה גמור.

ומחזור בזה תירוץ הדברי-יחזקאל (כ) שהואיל ולדעת הרמב"ם אין עובר בלאו זה אלא ביושב להשתקע הרי שמעשה הכניסה כשלעצמו אין בו איסור אלא בצירוף מחשבתו להשתקע, הלכך סובר הרמב"ם שאף זה בכלל לאו שאין בו מעשה, כי האיסור תלוי במחשבת הלב. והביא ראיה לזה ממש"כ הרמב"ם (גניבה ז, א), שאין לוקים על לאו ד'לא יהיה בביתך אבן ואבן איפה ואיפה' מפני שאין בו מעשה. והקשה המנ"ח מדוע לא ילקו אם עשה מעשה כגון שקנה מידה חסירה או שהחסירה בידיים, דומיא דקונה חמץ בפסח שכתב הרמב"ם שלוקה. ותירץ הדברי-יחזקאל שסובר הרמב"ם שאין עוברים בלאו זה אלא במחזיק על מנת לרמות [וכן דעת הרשב"ם]. וכן נקט המנ"ח בדעת הרמב"ם, שזה שאסרו לעשות ממידה-מרומה עביט של מי רגלים אינו אלא מדרבנן. ואולם באבן האזל הקשה מרהיטת לשון הרמב"ם המורה שאסור מהתורה], וא"כ הרי המעשה לבדו אין בו איסור בלא המחשבה הלכך אין לוקים עליו. והכי נמי אין ללקות על הכניסה למצרים כיון שהאיסור תלוי במחשבת הלב ולא במעשה גרידא.

ואתי שפיר בזה דברי הרמב"ם (גולה א, ט) שאין לוקים משום לא תחמוד דהוי לאו שאין בו מעשה. והראב"ד השיגו הלא אינו עובר אלא בנטילת החפץ והרי יש בזה מעשה - אך י"ל שכיון שעיקר האיסור הוא בחמדת הלב ובהשתדלות ליטול החפץ, חשיב לאו שאין בו מעשה (ע' מ"מ) כ"י.

ומעתה יש לפרש כמו כן כוונת החינוך באותם המקומות על דרך סברת הרמב"ם, שהואיל ועיקר הלאו הוא במחשבת הלב ולא בעצם המעשה, וכגון נקימה והונאת עבד, הלכך גם כשעושה מעשה אין לוקים עליו, כי המעשה כשלעצמו אינו החפצא דאיסורא בלא כוונת הלב שעמו. ולפי"ז לא קשה מחמץ בפסח ומהקפת הראש, דהתם ודאי המעשה כשלעצמו הוא האיסור אף בלא מחשבת הלב.

א וזהו פירושו דברי החינוך (ק"ג) המצוינים בפנים שאין לוקים על הנאה דבשר בחלב [וכשיטת הרמב"ם שאין לוקין על הנאה דכל האיסור³], והיינו עפ"י ד'הר"ן בחולין דבאיסור³ מותר בשאינו מתכוין אפילו בפס"ד, הרי יוצא שמעשה האיסור כשלעצמו אינו אסור רק בצירוף כוונת האדם להתנהות [וכדביאר הגרש"ק שעיקר כוונת התורה להרחיק האדם מן החפץ המתועב], והכוונה אין בה מעשה, ואם כי יש לחלק בין הנידונים דהתם בכונת המעשה עצמו קעסקינן אך יתכן שהרמב"ם והחינוך נקטו שאף זה בכלל אין בו מעשה. [ובהקדש שלוקה אף על הנאה, ששם אסור אף בלא מתכוין. וע' שיעור רל]. אלא שקשה לפי"ז אמאי לוקין על לבישת כלאים והלא אין איסור בשאינו מתכוין להר"ן. ושוא התם שאני שהתכוונות היא המגדיר שם 'לבישה' (ע' שיעור נו) ולעולם מעשה הלבישה הוא האיסור, משא"כ באיסורי הנאה האיסור גופא ('הנאה') תלוי בלב. ויותר נראה לפרש בשיטת הרמב"ם והחינוך בדרך הפוכה ממש, דסבירא להו דבאיסור³ עיקר האיסור הוא בתוצאה של הנאה ודלא כביאור הגרש"ק בדעת הר"ן דעיקר האיסור במעשה ההתנהות, ומש"כ ס"ל דחשיב לאו שאין בו מעשה, דהמעשה אינו אלא היכי תמצוי ומכשיר בעלמא לבוא לתוצאת הנאה.

שם שאם הלוּבש או הכהן היו שוגגים - המלביש והמטמא לוקים [מלבד בנוזר שנתמעט מקרא]. והרא"ש (בתשובה. מובא בכס"מ הל' כלאים) תמה על כך. ובכס"מ הראה מקורו בתוספתא (מכות) לפי גרסתו. וע' אבי עזרי הל' ע"ז יב והל' אבל ג, ובחדושי הגרש"ר מכות כא. ואכ"מ]. וכבר עמד הכס"מ אמאי לוקה המולבש והרי לא עשה מעשה, ונדחק להעמיד באופן שמסייע ללבישה ולטומאה. ומלבד שהיא אוקימא דחוקה, גם אין הדבר ברור ד'מסייע' נתרבה לחיוב בכל התורה מלבד בניקף (ע' בט"ז י"ד סק"א ובש"ך בנקה"ט). [ובקובץ הערות (סט) ובקונטרס דברי סופרים (ג) רצה לחדש דסגי במעשה שמצד המלביש והמטמא כדי שילקה העובר דסו"ס יש בלאו זה מעשה. וחידוש זה אין לו מקום אלא אם דין 'לאו שאין בו מעשה' תלוי בחפצא דהלאו בלבד]. ולכאורה מוכח מדין זה שסובר הרמב"ם שעצם המצב שהאדם לבוש בבגד, אף בלא שעשה מעשה קודם - חשיב 'מעשה', וכמו כן עצם השהייה במצב של טומאה נחשבת מעשה גם בלא מעשה ההיטמאות הראשון.

ומעתה יש לשאול ממה שכתב הרמב"ם (נוזר ו, ט) שנוזר הנכנס בשידה תיבה ומגדל לבית הקברות ובא חברו ופרע המעזיבה - אין הנוזר לוקה מפני שאין בו מעשה. הרי מזה נראה שהשהייה כשלעצמה אינה נחשבת מעשה, ודלא כנ"ל. אכן הא לא קשיא, דהתם מיירי שחברו פרע המעזיבה שלא ברצונו, אבל אם פרע לרצונו - מבואר ברמב"ם (ה"ח) שלוקה. הרי חזינן ששיטת הרמב"ם שהשהייה עצמה נחשבת מעשה אבל בתנאי שהמעשה הראשון היה לדעת, ולא כשחברו טימאהו שלא מדעת שאז אין נחשבת הטומאה כמעשה. ומעתה קשה קושית המנ"ח מדוע הנכנס למצרים והחליט להתישב בה אינו לוקה, והלא המעשה הראשון נעשה לדעת.

ועל כרחנו לבוא לסברת המנ"ח, לחלק אם המעשה הראשון נעשה בהתר או באיסור, שעל כן אם נכנס למצרים על דעת לצאת ואחר כך החליט להישאר, אין השהייה נחשבת מעשה הגם שבאה ע"י מעשיו - כי המעשה הראשון נעשה בהתר. ואמנם הנחה זו אינה מוסכמת בראשונים, שבתוס' בשבועות (יז) מפורש דבגוונא שפרע חברו את המעזיבה לוקה הנוזר על השהייה דחשיב 'מעשה' מכח מעשה הכניסה הראשון אע"פ שהיה בהתר. [ולדעת המש"מ (ביא"מ ג, כא) והשא"ג"א (בחדשות יב) כן היא דעת התוס' בנוזר (יז). ואולם כבר עמד הקר"א (בנוזר שם) ובקה"י (נוזר ה) שפשט דברי התוס' בנוזר הוא שהשהייה עצמה נחשבת מעשה, בלא צירוף המעשה הראשון, וכמוש"כ הריטב"א לענין כלאים ודלא כחילוק רעק"א בין לבישה לשהייה]. ואולם ברמב"ם נראה כהמנ"ח כנ"ל. תדע, שהרי פסק (נוזר ה, יט) שאם נכנס בשוגג לבית הקברות ואחר כך התרו בו - לוקה, ועל כרחך לחלק בין זה להא דחברו פרע מעליו המעזיבה שלא מדעת שפטור - דשאני היכא שהתחיל המעשה באיסור [אף שאינו לוקה עליו משום שגגתו] מהיכא שנכנס בהתר. ואם כן הרי

י צ"ב לפי"ז אמאי הניקף אינו עובר בלא מעשה הלא סו"ס המקיף עשה מעשה.

